

نقشه میراث فرهنگی - ادبی شهر تهران

حمیده نوح پیشه^۱، لیلا سیدقاسم^{۲*} ابوالفضل آهنی^۳

دانشگاه تهران، l_ghasemi2002@yahoo.com

دانشگاه تهران، h_m_noh@yahoo.com

دانشگاه صنعتی امیرکبیر تهران

چکیده

تهیه نقشه فرهنگی - ادبی برای یک شهر، به منزله گره زدن جغرافیای شهر به ادبیات و فرهنگ آن است. گسترش نقشه‌های ادبی، روشی ثمربخش برای رواج دانش عمومی مخاطبان و نیز راه تازه‌ای برای جذب گردشگر داخلی و خارجی به شمار می‌رود؛ از این رو، تهیه این‌گونه نقشه‌ها امروزه به شدت مورد توجه مراکز گردشگری جهانی قرار گرفته است. در این مقاله به طور نمونه، نقشه فرهنگی - ادبی شهر تهران طراحی می‌شود. نویسندگان و شاعران متعددی در تهران زیسته‌اند و در آثار خود به این شهر اشاره کرده‌اند؛ ملک‌الشعرا بهار، صادق هدایت، جلال آل احمد، فروغ فرخزاد، شاملو از جمله این نویسندگان و شاعران هستند. در این مقاله برآنیم که روابط ادبی - جغرافیایی پنهان مانده در این شهر را بازیابیم. همچنین با توجه به سهم روزافزون رسانه‌های اینترنتی در گسترش اطلاعات فرهنگی، به توسعه نقشه میراث فرهنگی - ادبی شهر تهران بر روی سیستم مدیریت محتوای **WordPress** (یکی از رایج‌ترین بسترهای ایجاد سایت‌های اینترنتی) می‌پردازیم. از منظر راهبردی، دستاورد عملی پژوهش حاضر از مؤثرترین ابزارهای جذب گردشگر ادبی است و می‌توان آن را یکی از نمونه‌های موفق تعامل میان رشته‌ای به شمار آورد. تهیه نسخه انگلیسی نقشه ادبی تهران و تبدیل آن به برنامه کاربردی تلفن همراه (**Application**) در آینده به جذب بیشتر گردشگر خواهد انجامید. هدف غایی نویسندگان این مقاله، طراحی نقشه ادبی برای تمام ایران است که زمینه را برای حفظ میراث فرهنگی و ادبی ایران و معرفی آن به نسل جوان به شکلی جذاب و خلاقانه آماده می‌کند.

واژه‌های کلیدی: نقشه فرهنگی - ادبی، تهران، شاعران و نویسندگان، رسانه اینترنتی.

^۱ - فارغ‌التحصیل دکترای زبان و ادبیات فارسی از دانشگاه تهران کد مقاله ثبت شده در همایش: ۵۳۱

^۲ * نویسنده مسئول: فارغ‌التحصیل دکترای زبان و ادبیات فارسی. دانشگاه تهران

^۳ - کارشناس مهندسی صنایع از دانشگاه صنعتی امیرکبیر تهران.

۱- مقدمه

امروزه صنعت گردشگری به عنوان بزرگ‌ترین و متنوع‌ترین صنعت در دنیا شناخته می‌شود. این صنعت به دلیل کثرت مضامین و تقاضاهای متفاوت گردشگران، شاخه‌های گسترده‌ای یافته که یکی از آن‌ها گردشگری ادبی است. گردشگری ادبی خود بخشی از گردشگری فرهنگی^۲ به حساب می‌آید. انگیزه محوری گردشگران ادبی، برآمده از علاقه به یک نویسنده یا شاعر، اثر ادبی، فضای ادبی و یا میراث فرهنگی یک کشور است. بازدید از محل تولد و تدفین ادیبان، موزه‌های ادبی و یا سایر مکان‌های مرتبط با نویسندگان و آثار ادبی و همچنین پیمودن مسیرهایی با مضامین ادبی از فعالیت‌های مورد علاقه گردشگران ادبی است؛ علاوه بر آن‌ها معمولاً به مکان‌هایی که الهام‌بخش نویسندگان و شاعران بوده‌اند و یا به فضای داستان‌های مشهور نیز علاقه‌مندند (Herbert, 1995: 33) و انگیزه فراوانی برای بازدید از کتابخانه‌ها و خرید از کتابفروشی‌های کشور مقصد دارند.

گردشگری ادبی در جهان فعالیت نوینی نیست؛ برای مثال آرامگاه ادیبان جزء مکان‌های مهم برای بازدید در تورهای بزرگ^۳ سده‌های هجده و نوزده اروپا بوده است. گردشگران این تورها، مسیری را که نویسندگان کلاسیک شرح داده بودند، دنبال می‌کردند که گاه تا سه سال هم طول می‌کشید؛ بیشتر اعضای این کاروان‌ها برای کسب دانش و فرهنگ به مسافرت می‌رفتند و معمولاً از افراد طبقه بالای جامعه بودند. (وای گی، ۱۳۹۰: ۳۰) در دوران معاصر هم می‌توان شباهت‌هایی میان گردشگران ادبی معاصر با این مسافران نخستین یافت و به طور یقین علاقه به مضمون‌های ادبی هنوز می‌تواند انگیزه‌ای برای سفر کردن طبقه تحصیل کرده جامعه باشد.

۲- مبانی نظری و پیشینه تجربی

جاذبه‌های گردشگری، هر قدر متنوع‌تر و ویژه‌تر باشند، از قدرت انگیزش بالاتری برخوردار خواهند بود و می‌توانند گردشگران را از اقصا نقاط جهان به سوی کشوری خاص راهنمایی کنند. از این رو شناسایی و معرفی این جاذبه‌های بالقوه و بالفعل از ارکان اساسی صنعت گردشگری است و معیاری برای تعیین ظرفیت پذیرش گردشگران محسوب می‌شود. «منابع گردشگری هر کشوری از نظر پراکنش مکانی- فضایی و ویژگی‌های خاص مانند قدمت و سابقه تاریخی، وجود عناصر باارزش و منحصر به فرد، جذابیت‌های بصری، جنبه‌های طبیعی یا فرهنگی بودن... پاسخگوی بخشی از نیازهای گردشگران است.» (رهنمایی و دیگران، ۱۳۹۰: ۸۵)

یکی از جذابیت‌های بالقوه گردشگری که شاید مهم‌ترین میراث هر ملتی نیز محسوب می‌شود، ادبیات است. ادبیات تجلی‌گاه خلاقیت و مظهر آداب و رسوم، اندیشه‌ها و آرمان‌های مردم یک کشور است که دیرگاهی است محملی برای جذب گردشگر قرار گرفته است.

۲-۱ جاذبه‌های گردشگری ادبی کشورهای دیگر جهان

امروزه برخی کشورها تجربه‌های موفق در برنامه‌ریزی و اجرای طرح گردشگری ادبی به دست آورده؛ برای مثال به نقل از پایگاه اطلاع‌رسانی گردشگری تریپ‌ادوایزر^۴ در انگلستان شهرهای «لندن» و «ادینبورگ» مورد توجه گردشگران ادبی است. در لندن گردشگران از خانه چارلز دیکنز و بنیامین جانسون که در آنجا اولین لغت‌نامه جامع انگلیسی نوشته شد، بازدید می‌کنند. آن‌ها می‌توانند در مکان‌هایی قدم بزنند که روزگاری لوکیشن داستان‌های پلیسی شرلوک هلمز بوده است و از همه جالب‌تر «استنفورد»، محل تولد شکسپیر را ببینند. ادینبورگ نیز شهر نویسندگان مشهوری است که خالق کاراکترهای شرلوک هلمز و هری پاتر بوده‌اند. همچنین این شهر، یادآور نویسندگان بزرگی همچون والتر اسکات و رابرت لوئی استیونسون است. «دوبلین» در ایرلند نیز با بهره‌مندی از نویسندگانی چون جیمز جویس به ویژه با اثر مشهورش «دوبلینی‌ها»، محبوب خوانندگان آثار ادبی است که به آن‌ها امکان می‌دهد از خانه جیمز جویس و کتابخانه ملی ایرلند، دیدار کنند. «پاریس» نیز با نام هوگو، الکساندر دوما و نسل گذشته رمان‌نویسان فرانسوی

^۱ Literary Tourism

^۲ Cultural tourism

^۳ Grand Tour

^۴ Trip Advisor

شناخته می‌شود که ادبیات فرانسه را در جهان به شهرت رسانده‌اند. همچنین کتاب‌فروشی‌های مشهور امتداد رود «سن» یا کافه کتاب‌هایی که محل رفت‌وآمد شخصیت‌های بزرگ جهان ادبیات و هنر است، این شهر را محبوب گردشگران ادبی کرده است. در «روسیه» مردم از «بولوار بوکوفسکی» دیدن می‌کنند تا مکانی را که الهام‌بخش گوگول، پدر داستان‌نویسی مدرن روسیه بوده است، از نزدیک ببینند. «سن‌پترزبورگ» نیز عظمت و جاذبه ادبی خود را وامدار بزرگانی چون لئو تولستوی، آنتوان چخوف، الکساندر پوشکین و فئودور داستایوفسکی و ده‌ها نفر دیگر از بزرگان ادبیات روسیه با شهرت جهانی و آثار برجسته انسانی است. موزه ویژه زندگی داستایوفسکی و نیز تورهای «پیاده‌روی برای دیدن شهر از چشم نویسندگان معروف» از دیگر جاذبه‌هایی است که علاقه‌مندان به ادبیات کلاسیک و جهان را به این شهر می‌کشاند. در آمریکا نیز «می‌سی‌سی‌پی»، خانه و محل زندگی ویلیام فاکنر و ریچارد رایت، ویلی موریس و چند نویسنده مشهور دیگر اکنون به دلیل جذب سالانه هزاران گردشگر ادبی، به قطب ادبی آمریکا مشهور شده است البته در این میان برگزاری همایش و بزرگداشت و حتی نمایش و نقد و بررسی فیلم‌هایی که بر اساس رمان‌های مشهور ساخته شده‌اند، همگی به جذب هر چه بیشتر گردشگران کمک کرده است.

از طرف دیگر خلاقیت برخی افراد در بخش خصوصی در استفاده از جاذبه‌های ادبی برای کسب درآمد و شهرت نیز قابل توجه است و نشان می‌دهد که این شاخه از صنعت گردشگری چه زمینه‌های بالقوه‌ای برای معرفی فرهنگ یک کشور و البته درآمدزایی دارد؛ برای مثال هتل «پاپولون دس لترز»^۱ یکی از معدود هتل‌های ادبی جهان است که نزدیک کاخ الیزه در پاریس قرار دارد و توانسته با استفاده از جذابیت‌های ادبی و با تکیه به علایق سنتی کتاب و کتابخوانی مشتریان زیادی را جلب کند.

نمونه موفق دیگر در استفاده خلاقانه از ادبیات برای جذب گردشگر که در عین حال به گسترش ادبیات نیز می‌انجامد، طرحی است که مدیریت کوشک باستانی «تنگ وانگ» در استان «جیانگ شی» چین اجرا کرده‌اند. گردشگرانی که بتوانند دست کم هشتصد کلمه از شاهکار نثر کلاسیک چین را از حفظ بخوانند از تهیه بلیط و پرداخت ورودیه معاف خواهند شد. برخی بازدیدکنندگان اذعان داشته‌اند که از برگردن و خواندن یک متن ادبی کلاسیک در چنین فضای کهنی تجربه‌ای ویژه است. اجرای نمایش پر زرق و برق تاریخی، رژه سربازان با تجهیزات آن دوران از دیگر برنامه‌های مدیریت این برج است. (خبرگزاری میراث فرهنگی فرهنگی، ۱۳۹۲/۲/۲۵)

میتکران پرتغالی با راه‌اندازی گشت کتاب با کتابخانه‌های سیار و نیز با استفاده از فن قصه‌خوانی گردشگران را تشویق می‌کنند که داستانی از پرتغال و درباره پرتغال بگویند. بدین ترتیب ادبیات خود را به یکی از مهم‌ترین جاذبه‌های گردشگری لیسبون مبدل کرده‌اند.

۲-۲ جاذبه‌های گردشگری ادبی در ایران

با وجود این که ادبیات فارسی به عنوان میراث گرانبهای فرهنگ ایرانی از پیشینه‌ای غنی برخوردار است، گردشگری ادبی در ایران سابقه در خور ذکری ندارد. البته تعداد علاقه‌مندان به ادبیات فارسی که هر ساله به آرامگاه حافظ و سعدی یا فردوسی رو می‌آورند بسیار قابل توجه است؛ اما هیچ طرح و برنامه جامعی در کشور وجود ندارد که به این نوع گردشگری جهت‌دهی کند و آن را سامان بخشد. در سالیان اخیر تلاش‌هایی در حوزه‌های خصوصی و به شکل ذوقی و شخصی برای جذب گردشگر ادبی شکل گرفته که در نوع خود ارزشمند است، اما به هیچ وجه پاسخگوی ظرفیت بالقوه موجود نیست. موانعی که گردشگری ادبی ایران با آن روبه رو است غالباً همان‌هایی است که کل صنعت گردشگری ایران را تحت تأثیر قرار می‌دهد، مانند نبود زیرساخت‌های لازم از جمله هتل‌ها، حمل‌ونقل عمومی و ... اما از نظر ما برخی از مشکلاتی که به طور خاص بر سر راه گردشگری ادبی ایران قرار دارد به این شرح است: عدم تعامل متخصصان حوزه گردشگری با متخصصان زبان و ادبیات فارسی

ناآشنایی راهنمایان تورهای گردشگری با فرهنگ و ادبیات فارسی

مکانمند نبودن بسیاری از آثار ادبی کهن و معاصر و ناشناخته ماندن آثار ادبی انگشت‌شماری که مکانمندند.

واضح این است که تنها وقتی منابع گردشگری (طبیعی، فرهنگی-اجتماعی و...) به جاذبه گردشگری تبدیل می‌شوند که با امکانات گردشگری همراه شوند. (ضرغام، ۱۳۷۵: ۵۰)

یکی از ملزومات اساسی سفر در همه دوران‌ها داشتن نقشه است. بنابراین می‌توان گفت بنیادی‌تری اقدام برای گسترش گردشگری ادبی پیوند زدن ادبیات به نقشه جغرافیایی یک شهر یا کشور است. تهیه نقشه فرهنگی - ادبی برای یک شهر، به منزله گره زدن جغرافیای شهر به ادبیات و فرهنگ آن است. تهیه چنین نقشه‌ای مزیتی دو سویه دارد: از یک سو گردشگرانی را که با هدف دیدن مکان‌های تاریخی به گردش در شهر می‌پردازند، با آثار ادبی و نویسندگان و شاعران فارسی زبان آشنا می‌کند و بدین ترتیب، علاقه گردشگر خارجی را به زبان فارسی و فرهنگ ایرانی برمی‌انگیزد و گردشگر داخلی را به حفظ هویت ملی و تاریخی فرامی‌خواند. از سوی دیگر راهنمای علاقه‌مندان داخلی و خارجی ادبیات فارسی خواهد بود که احتمالاً آشنایی چندانی با مکان‌های تاریخی و جغرافیای ادبی ایران ندارند.

۲-۳ پیشینه تحقیق

تهیه نقشه‌های ادبی امروزه مورد توجه مراکز گردشگری جهانی قرار گرفته است؛ از نمونه‌های موفق آن می‌توان به «نقشه ادبی شهر منهتن» آمریکا اشاره کرد که در آن نقل قول‌هایی از آثار ادبی به مکان‌های مرتبط با آن‌ها در شهر منتهن متصل شده است. نمونه دیگر وب سایت «شهر ادبی»، مختص شهر سانفرانسیسکو در ایالت کالیفرنیا امریکاست. اطلاعات موجود در این نقشه در چهار سطح قابل مشاهده است؛ کتابفروشی‌های شهر، مکان‌های مهم ادبی (محل تولد، زندگی یا مرگ نویسندگان و شاعران)، نقل قول از آثار ادبی مربوط به مکان‌ها، و شاعران و نویسندگان سانفرانسیسکو.

سایت «پروژه نقشه‌های ادبی» نیز، بانک اطلاعاتی مکان‌های جغرافیایی آثار ادبی در همه دنیا است. در این نقشه، روی هر مکان خاص، کتاب‌های مرتبط با آن به شکل کلی معرفی شده است و همه کتاب‌ها با ارجاع به سایت آمازون قابل تهیه است. تنها اشاره‌ای که در این نقشه به ایران وجود دارد مربوط به کتاب «*The Master of Disguise*» اثر تونی مندز است که فیلم ضد ایرانی «آرگو» بر اساس آن ساخته شده است. این سه وب‌سایت معرفی شده، بهترین نمونه نقشه‌های ادبی در جهان هستند. در ایران هیچ نمونه مشابهی ساخته نشده است و این پژوهش می‌کوشد اولین نمونه نقشه ادبی در ایران را با تکیه بر شهر تهران ارائه دهد. انجام این تحقیق و پیاده‌سازی یافته‌های آن در نقشه اینترنتی، در حقیقت گام نخست و ابتدایی در حوزه پژوهش بین‌رشته‌ای ادبیات و جغرافیا و همچنین ادبیات و گردشگری نیز هست.

۳- روش تحقیق

روش استفاده شده در این پژوهش روش کاربردی، استفاده از ابزارهای رایج کتابخانه‌ای و سیستم مدیریت محتوای **WordPress** است که منجر به طراحی سایت «نقشه ادبی ایران» به آدرس «<http://litmap.ir>» شده است. هدف غایی ما تهیه نقشه میراث ادبی - فرهنگی برای گستره جغرافیایی ایران است که تهیه نقشه ادبی تهران نخستین گام آن به شمار می‌آید.

شهر تهران تاریخی کهن دارد و یادکرد آن در کتاب‌های تاریخی و ادبی، به چندین سده پیش بازمی‌گردد. حتی در منابع کهن قرن ششم و هفتم هجری مانند معجم‌البلدان و بلخ‌نامه ابن فارسی نیز به تهران اشاره شده است. به طبع، تعداد منابعی که احتمال است در آن‌ها یادی از تهران شده باشد، حتی قابل احصا نخواهد بود. از این رو بر آن شدیم که پیش از آغاز تحقیق، منابع مرتبط را به شیوه‌ای منطقی طبقه‌بندی کنیم تا پس از آن آسان‌تر دست به انتخاب بزنیم. آثار مرتبط با تهران را می‌توان با چندین معیار دسته‌بندی کرد؛ از نظر زمانی می‌توان آن‌ها را به آثار پیش از مشروطه، آثار دوره مشروطه تا دهه هفتاد و آثار دهه هفتاد تا به امروز تقسیم کرد. در این تحقیق غالباً دسته دوم آثار به عنوان محدوده تحقیق انتخاب شده است، چرا که به زعم ما، در حال حاضر، این دوره قابلیت بالاتری برای جذب گردشگران ادبی دارد. آثار ادبیات پیش از مشروطه چندان برای مخاطبان عام آشنا نیستند و آثار دهه هفتاد تا امروز نیز جز به ندرت، هنوز جای خود را در ذهن و زبان اهل ادب نیافته‌اند. معیار دوم برای تقسیم‌بندی، نظم یا نثر بودن آثار است که در این تحقیق هر دو نوع مورد توجه بوده است. آثار ادبی را هم‌چنین می‌توان بر اساس ژانرهای کلی دسته‌بندی

کرد؛ رمان، شعر، سفرنامه، مجموعه نامه‌ها و... در این تحقیق تنها داستان کوتاه و شعر مورد بررسی قرار گرفته است، چرا که بررسی دیگر منابع مجال بسیار فراخ‌تری می‌طلبد و ما قصد داریم با گسترش دامنه تحقیق، آن‌ها را در مراحل بعدی در نظر آوریم.

۱-۳ محدوده و محدودیت‌های تحقیق

همانطور که اشاره شد در این مرحله از تحقیق آثار نظم و نثر دوره مشروطه و پس از آن محور بررسی قرار گرفته‌اند و از آثار دهه کنونی تنها به موارد معدودی پرداخته‌ایم که روش انتخاب آن‌ها در ادامه خواهد آمد. اساساً پیش‌بینی این که در کدام یک از آثار می‌توان اشاره‌های مهم‌تری به تهران پیدا کرد کار ساده‌ای نیست. می‌توان بعضی عوامل تأثیرگذار را به طور خاص در نظر آورد؛ برای مثال ارتباط واقعی نویسنده با شهر تهران و به ویژه تولد یا مرگ یا زندگی او در این شهر از تأثیرگذارترین مشخصه‌هاست، رئالیستی بودن فضای اثر نیز احتمال اشاره به مکان‌های خاص را افزایش می‌دهد. همچنین به تجربه می‌توان دریافت که بعضی نویسندگان و شاعران نسبت به هم‌نسلان خود اهتمام بیشتری به ضبط مکان‌های جغرافیایی دارند. نویسندگان این مقاله همه این عوامل را در نظر گرفته‌اند تا نتایج شفاف‌تری به دست آورند. پس از انتخاب نویسندگان و شاعران، آثار آنان برای استخراج اشاره‌های جغرافیایی، صفحه به صفحه بررسی شد تا جملات و ابیاتی که اشاره‌ای به تهران دارند استخراج و وارد فضای سایت شود. با این وجود، گاه بررسی ده‌ها و صدها صفحه از اثر یک نویسنده و شاعر یافته درخوری به بار نمی‌آورد و این یکی از دشواری‌های اصلی تحقیق حاضر بود.

لازم به ذکر است در بعضی موارد به سبب محدودیت زمانی تحقیق، تعداد محدودی از آثار بعضی شاعران و نویسندگان برگزیده شد که در جدول (۱) قابل مشاهده است. همچنین اشاره صرف به شهر تهران که بر مکان خاصی در شهر دلالت ندارد به جهت کلی‌گویی کم‌فایده به شمار آمد و کنار گذاشته شد.

دشواری دیگر این بود که گاهی یک نویسنده به مکان خاصی اشاره می‌کند که بدون در نظر گرفتن بافت داستان و مطالب قبل و بعد از آن و حتی گاهی با همه این ملاحظات نمی‌توان تشخیص داد که محل اصلی مورد اشاره در کجای شهر تهران بوده است. برای مثال فروغ فرخزاد به مسجد مفتاحیان اشاره می‌کند که ما نتوانستیم محل جغرافیایی آن را مشخص کنیم:

«من خواب دیده‌ام که کسی می‌آید... / کسی می‌آید... / و می‌تواند کاری کند که لامپ الله/ که سبز بود مثل صبح سحر سبز بود/ دوباره روی آسمان مسجد مفتاحیان/ روشن شود» (فرخزاد، ۱۳۸۲: ۲۹۳)

جدول (۱): اطلاعات نویسندگان و شاعران مورد بررسی

نام شاعر یا نویسنده	تاریخ تولد	تاریخ وفات	شهر تولد	شهر وفات	آثار مورد بررسی
ایرج میرزا	۱۲۵۱	۱۳۰۴	تبریز	تهران	دیوان اشعار
عارف قزوینی	۱۲۶۱	۱۳۱۲	قزوین	همدان	تصنیف‌ها
ملک الشعرا بهار	۱۲۶۵	۱۳۳۰	مشهد	تهران	دیوان اشعار
ابوالقاسم لاهوتی	۱۲۶۶	۱۳۳۶	کرمانشاه	تاجیکستان	دیوان اشعار
محمد علی جمalzاده	۱۲۷۴	۱۳۷۶	اصفهان	سوییس	یکی بود یکی نبود، تلخ و شیرین، سر و ته یک کرباس
صادق هدایت	۱۲۸۱	۱۳۳۰	تهران	پاریس	زنده به گور، سه قطره خون
سید مرتضی مشفق کاظمی	۱۲۸۱	۱۳۵۶	تهران	پاریس	تهران مخوف
فرخی یزدی	۱۲۸۶	۱۳۱۸	یزد	تهران	دیوان اشعار

دید و بازدید عید، زن زیادی، پنج داستان، سه تار، نفرین زمین، مدیر مدرسه، نون والقلم	گیلان	تهران	۱۳۴۸	۱۳۰۲	جلال آل احمد
دیوان اشعار	تهران	تهران	۱۳۷۹	۱۳۰۴	احمد شاملو
سه دفتر، ابر و کوچه، لحظه‌ها و احساس‌ها	تهران	تهران	۱۳۷۹	۱۳۰۵	فریدون مشیری
دیوان اشعار	تهران	تهران	۱۳۹۳	۱۳۰۶	سیمین بهبهانی
مجموعه آثار	تهران	مشهد	۱۳۶۹	۱۳۰۷	اخوان ثالث
هشت کتاب	تهران	کاشان	۱۳۵۹	۱۳۰۷	سهراب سپهری
کوچ و کویر، ترمه، میعاد در لجن، حریق باد، شمشیر معشوقه قلم، پیاله دور دگر زد، بیوه سیاه و ۷ شعر از تازه‌ها	رشت	تهران	۱۳۷۹	۱۳۰۸	نصرت رحمانی
پاییز	تهران؟	تهران	۱۳۸۴	۱۳۱۲	ع. م. آزاد
دیوان اشعار	تهران	تهران	۱۳۴۵	۱۳۱۳	فروغ فرخزاد
درفش کاویان، در رهگذار باد، آبی خاکستری سیاه، گیرم که آب رفته به جوی آید...، با خویشتن نشستن در خود شکستن، من با بطالت پدر هرگز بیعت نمی‌کنم، ای کاش شوکران، از جدایی‌ها (دودفتر)، آیا چه کسی تو را از مهربان شدن با من مأیوس می‌کند، اشارات، سال‌های صبوری	تهران	شهرضا	۱۳۷۷	۱۳۱۸	حمید مصدق
قصه‌های صمد بهرنگی	تبریز	تبریز	۱۳۴۷	۱۳۱۸	صمد بهرنگی
جایی دیگر، خاطره‌های پراکنده	--	تهران	--	۱۳۱۸	گلی ترقی
شعرها و یادهای دفترهای کاهی	--	کرمان	--	۱۳۱۹	احمد رضا احمدی
ژالیزبانا، قایق سواری در تهران، منظومه تهران	--	تهران	--	۱۳۱۹	سپانلو
زمزمه‌های یک شب سی‌ساله	--	مشهد	--	۱۳۲۵	ایرج جنتی عطایی
گریه در آب، ایستگاه بین راه، هفدهم، سال‌های دور	تهران	تهران	۱۳۸۵	۱۳۲۵	عمران صلاحی

قیصر امین پور	۱۳۳۸	۱۳۸۶	گتوند شوشتر	تهران	دیوان اشعار
---------------	------	------	----------------	-------	-------------

۴- یافته‌های تحقیق

یافته اصلی این پژوهش، نقشه ادبی تهران در فضای اینترنت است. تحلیل نقل قول‌ها یا تحلیل نقش مکان در آثار مورد بررسی، هدف تحقیق نبوده است. اما خالی از لطف نیست پیش از شرح نقشه ادبی به برخی یافته‌های حاشیه‌ای خود اشاره کنیم که می‌توان آن‌ها را هدف پژوهش‌های آتی قرار داد.

در کتاب‌های مورد بررسی، منظور از مکان‌های مشخص جغرافیایی، نام میدان، خیابان‌ها، محله‌ها، کوچه‌ها و ساختمان‌های خاص نظیر مدرسه، بیمارستان و خانه شاعران و نویسندگان است. اشاره نویسندگان و شاعران به این مکان‌ها همیشه به یک میزان ارزشمند نیست. زیرا بعضی مکان‌ها در شکل‌گیری معنا و محتوای شعر تأثیر خاصی ندارند؛ به گونه‌ای که می‌توان آن را با نام مکان دیگری جایگزین کرد. اما بعضی مکان‌ها نقش و اهمیت بیشتری در متن دارد و در ایجاد معنا و مفهوم آن بخش از شعر و داستان سهیم هستند. حتی در بعضی آثار به مکان‌هایی اشاره شده است که محوریت دارند و معنا و مفهوم اصلی اثر را شکل می‌دهند. ذکر نمونه‌هایی از اشاره‌های مکانی کم‌تأثیر، مؤثر و پرتأثیر، سخن ما را روشن‌تر خواهد کرد.

اشاره به «توپخانه» در بند زیر تأثیر چندانی در وقایع داستان ندارد و به نظر می‌رسد که بیشتر با انگیزه واقع‌نمایی صورت گرفته است:

«توبوس به راه افتاد از توپخانه گذشتیم او پولش را داد و پنج ریال هم پول خرد از شاگرد شوfer گرفت و سرتخت پیاده شد و رفت.
« (جلال آل احمد، ۱۳۴۹: ۲۴)

اما در بند زیر اشاره به «خیابان اسلامبول» در فضا سازی و انتقال احساس نویسنده مؤثر است:

«من عاشق خیابان اسلامبول هستم. بوی ماهی و قهوه و تخمه داغ و عطر و پودر فرنگ که به دماغم می‌خورد گرم و شل و خواب آلود می‌شوم و تنم از خوشی کش و قوس می‌آید. حس می‌کنم بزرگ شده‌ام و تمام مردهای خیابان اسلامبول عاشقم هستند.» (گلی ترقی، ۱۳۸۷: ۶۱)

و در قصیده‌ی غرآی زیر، کوه «دماوند» نه فقط مکان مورد اشاره، بلکه شکل‌دهنده تمامی معنای شعر است:

«ای دیو سپید پای در بند! ای گنبد گیتی! ای دماوند!
از سیم به سر یکی کله خود ز آهن به میان یکی کمر بند
تا چشم بشر نبیندت روی بنهفته به ابر، چهر دلیند» (بهار، ۱۳۹۰: ۲۸۸)

بیشتر ارجاعات مکانی در داستان‌ها و به ویژه در اشعار جنبه تجدید خاطره دارد؛ گویی مکان‌ها تداعی‌گر اتفاقات خوش یا ناخوش در زندگی شاعران و نویسندگان است. آن‌ها با پیوند زدن مکان‌ها با عاطفه شخصی خویش، مخاطبان را در تجربه‌ای که از سر گذرانده‌اند شریک می‌سازند. بهترین نمونه چنین یادکردهایی در پیوند با مکان‌هایی است که از نظر سیاسی در سرنوشت ملی مردم تأثیرگذار بوده‌اند. مانند مجلس شورای ملی، میدان اعدام، توپخانه و زندان قصر:

زندان شهربانی:

«دیده‌ام من ز بام آنجا را/ آن سیه‌چال عمر فرسا را/ تنگ و تاریک و سهمناک و قعیر/ در و دیوارها سیاه چو قیر/ کلبه‌ها بی‌دریچه و روزن/ تنگ و تاریک چون دل دشمن/ روز و شب هم در آن سیه‌مغاک/ آب پاشند تا شود نمناک/ هست دهلیزی اندرین جا نیز/ کلبه‌ها هست در بن دهلیز/ چون شود در به روی کس بسته/ ریه زان بستگی شود خسته/ که هوا نیز اندر آن حبس است/ نفس آنجا به حبس چون نفس است/ نیست بین مبال و محبس، در/ در مبالند حبسیان یکسر...» (بهار، ۱۳۹۰: ۶۷۰)

میدان اعدام:

«من در میان توده سازنده‌ای قدم به عرصه هستی نهاده‌ام/ که گرچه نان ندارد اما به جای آن/ میدان دید باز و وسیعی دارد/ که مرزهای فعلی جغرافیاییش/ از جانب شمال به میدان پرتراوت و سرسبز تیر/ و از جنوب به میدان باستانی اعدام/ و در مناطق پرازدحام به میدان توپخانه رسیده است.» (فرخزاد، ۱۳۸۳: ۲۵۳)

به نظر می‌رسد از بسامد و نوع مکان‌هایی که در آثار ادبی آمده است، حتی می‌توان به جهانبینی یا دیدگاه سیاسی - اجتماعی شاعر یا نویسنده راه پیدا کرد. برای مثال بسامد مکان‌های جنوب شهر در آثار آل احمد و هدایت، مکان‌های سیاسی در آثار ملک‌الشعرا و مکان‌های مرفه‌نشین در آثار گلی ترقی از همین حیث قابل تحلیل است:
لاله‌زار و کوچه مهران:

«هاجر لاله زار را می‌شناخت. می‌خواست تفریحی کرده باشد. دست بغچه را زیر بغل گرفت چادر خود را محکم تر روی آن به دور کمر پیچید و سرازیر شد. در همان چند قدم اول هفت دفعه تنه خورد. بغچه زیر بغل او مزاحم گذرندگان بود.» (آل احمد، ۱۳۷۶: ۳۱)
«سر کوچه مهران که رسید گیج شده بود آنجا نیز شلوغ بود ولی کسی تند عبور نمی‌کرد. همه دور بساط خرده‌فروش‌ها جمع بودند و چانه می‌زدند. او هم راه کج کرد و کنار بساط پسرک پابره‌نه ایستاد.» (همان: ۳۱)
دروازه دولت:

«داوود از سر پیچ خیابان پهلوی انداخته بود در خیابان بیرون شهر و به سوی دروازه دولت می‌رفت. نزدیک غروب بود، هوا کمی گرم بود. دست چپ جلوی روشنایی محو این پایان غروب، دیوارهای کاه‌گلی و جرزهای آجری در خاموشی سر به سوی آسمان کشیده بودند.» (هدایت، ۱۳۴۲: ۵۴)
شمیران:

«اولین خانه ما در خیابان خوشبختی است. اسم کوچه‌ها را پدر انتخاب می‌کند. . . . کوچ می‌کنیم به شمیران، تپه‌های الهیه، امانیه، بیابان. آدم‌ها مشکوک و مبهوت در گوش هم زمزمه می‌کنند. می‌گویند که پدر دیوانه است، شمیران پای کوه و آن سر دنیا است.» (ترقی، ۸۷: ۷۶)

نکته قابل ذکر پایانی این که شاعرانی که در آثارشان گرایش رمانتیک غالب است، کمتر به ضبط اسامی مکان‌های خاص علاقه دارند، شاید به این دلیل که چنین اشاراتی را مانع همذات‌پنداری خوانندگان تلقی می‌کنند. در اشعار این شاعران مانند فریدون مشیری و ع. م. آزاد، رودخانه و جنگل و دریا قابل تسری به همه نظایر خود است.

۴-۱ معرفی سایت نقشه ادبی ایران

در مرحله پایانی، یافته‌های تحقیق با استفاده از سیستم مدیریت محتوای **WordPress** بر روی نقشه **Google Maps** پیاده‌سازی شد. مطلوب این بود که کاربران سایت با استفاده از تلفن همراه و یا تبلت خود بتوانند ضمن حرکت در مناطق مختلف شهر تهران به سایت مراجعه نموده و با کسب آگاهی از جنبه‌های ادبی هر مکان و استفاده از نقشه سایت به گردش خود ادامه دهند. لذا جهت نمایش صحیح سایت در ابزارهای هوشمند با ابعاد گوناگون (کامپیوتر شخصی، تبلت و موبایل) سایت به صورت واکنشگرا طراحی شده است.

خانه درباره ما تماس با ما ارسال مطلب

۶

۷

۸

توسندگان و شعرا

احمد رضا احمدی
احمد شاملو اخوان ثالث ایرج
حنی عطایی جلال آل
احمد سید محمد
عالی جمالزاده
سیمین بهبهانی صادق
هدایت صمد بهزنگی
فروغ فرخزاد فریدون
مشیرک فیض امین یون محمد علوی
سینو مرتضی مشفق
کاظمی ملک
الشعرا بهار گلی

دیگر امکانات سایت عبارت‌اند از:

- در دسترس بودن نقشه واقعی **Google Maps** و نه نقشه شماتیک (بر خلاف نقشه منهن)
- حرکت بر روی نقشه
- افزایش و کاهش بزرگ‌نمایی نقشه
- نمایش نام و عکس نویسنده و شاعر
- استفاده از علائم مختلف روی نقشه
- امکان همکاری عامه علاقه‌مندان در افزودن محتوا (فرم ارسال مطالب)
- جستجوی مطالب
- ناوبری آسان (انتخاب مکان، انتخاب نویسنده)

برگزاری کارگاه برای آشنایی بیشتر راهنمایان تورهای گردشگری با ارزش‌های ادبی مکان‌های مورد بازدید و یا کمک گرفتن از کارشناسان ادبیات و همراهی آنان با راهنمایان تور از طرح‌های راهبردی است که به تقویت بعد فرهنگی بازدیدها خواهد انجامید. برگزاری جشنواره یا مسابقه ادبی به منظور تشویق نویسندگان و شاعران برای ثبت هرچه بیشتر مکان‌های تاریخی و جغرافیایی در آثار ادبی می‌تواند به غنای فرهنگی آثار ادبی کمک کند.

از اهداف آتی محققان این پژوهش بررسی دیگر انواع ادبی مانند خاطرات، سرگذشت‌نامه‌ها، سفرنامه‌ها و مجموعه نامه‌ها از گذشته تا اکنون است که پیش‌بینی می‌شود نتایج بسیار قابل توجهی خواهد داشت و می‌توان بر اساس آن‌ها مسیرهای گردشگری ادبی تعیین کرد یا گذشته و حال را از نظر جغرافیای فرهنگی به هم پیوند داد. همچنین امید است با تهیه نسخه انگلیسی نقشه ادبی تهران و تبدیل آن به برنامه کاربردی تلفن همراه (**Application**) گردشگری ادبی گسترش بیشتری پیدا کند.

هدف غایی ما، طراحی نقشه ادبی برای تمام ایران است؛ تصور ما بر این است که بررسی آثار ادبی قومی و محلی از یک سو و توجه به آثار کلاسیک ادبی مانند شاهنامه، تاریخ بیهقی، سفرنامه ناصر خسرو، تاریخ نیشابور، دیوان نظامی و حافظ و خاقانی و ... از سویی دیگر، زمینه را برای حفظ میراث فرهنگی و ادبی ایران و معرفی آن‌ها به نسل جوان به شکلی جذاب و خلاقانه آماده می‌کند.

منابع و مآخذ

- آل احمد، جلال. (۱۳۴۹)، دید و بازدید عید، چ پنجم، تهران: امیرکبیر.
- آل احمد، جلال. (۱۳۷۶)، سه تار، چ چهارم، تهران: فردوس.
- آل احمد، جلال. (۱۳۷۱)، زن زیادی، تهران: فردوس.
- آل احمد، جلال. (۱۳۴۲)، زنده به گور، تهران: امیرکبیر.
- آل احمد، جلال. (۱۳۵۶)، پنج داستان، چ دوم، تهران: رواق.
- آل احمد، جلال. (۱۳۸۷)، نفرین زمین، چ دوم، تهران: مجید.
- احمدی، احمد رضا. (۱۳۸۷)، شعرها و یادهای دفترهای گاهی، تهران: حوض نقره.
- اخوان ثالث، مهدی. (۱۳۵۴)، در حیاط کوچک پاییز در زندان، تهران: طوس.
- اخوان ثالث، مهدی. (۱۳۸۴)، زمستان، تهران: مروارید.
- امین پور، قیصر. (۱۳۸۷)، مجموعه کامل اشعار قیصر امین پور، تهران: مروارید.
- ایرج میرزا. (۱۳۵۳)، دیوان ایرج میرزا، به اهتمام محمدجعفر محبوب، چ سوم، تهران: شرکت سهامی نشر اندیشه.
- بهار، ملک الشعرا. (۱۳۹۰)، مجموعه اشعار، چ سوم، تهران: نگاه.
- بهبهانی، سیمین. (۱۳۸۵)، مجموعه اشعار، چ سوم، تهران: نگاه.
- بهرنگی، صمد. (۱۳۸۱)، قصه‌های صمد بهرنگی، تهران: سرایش.
- ترقی، گلی. (۱۳۸۰)، جایی دیگر، چ دوم، تهران: نیلوفر.
- ترقی، گلی. (۱۳۸۷)، خاطره‌های پراکنده، چ ششم، تهران: نیلوفر.
- جمالزاده، سید محمد علی. (۱۳۷۹)، تلخ و شیرین، تهران: سخن.
- جنتی عطایی، ایرج. (۱۳۸۲)، زمزمه‌های یک شب سی ساله، تهران: کتاب مهر.
- رهنمایی، محمدتقی، محبوبه ملک‌نیا، منوچهر جهانیان، نقش محورهای فرهنگی و تاریخی منطقه ۱۲ در توسعه گردشگری شهر تهران، جغرافیا: نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، پاییز ۱۳۹۰، ش ۱۲، ص ۸۳-۱۰۲.
- سپانلو، محمد علی. (۱۳۸۱)، ژالیزبانا، چ اول، تهران: آگه.
- سپانلو، محمد علی. (۱۳۸۸)، قایق سواری در تهران، تهران: افق.

- سپانلو، محمد علی. (۱۳۸۴)، منظومه تهران، تهران: فرهنگ معاصر.
- شاملو، احمد. (۱۳۸۵)، مجموعه آثار (دفتر اول: اشعار)، چ هفتم، تهران: نگاه.
- ضرغام، حمید. (۱۳۷۵)، مدل برنامه‌ریزی استراتژیک جهانگردی ایران، تهران: دفتر هماهنگی و هدایت طرح جامع توسعه و مدیریت جهانگردی.
- صلاحی، عمران. (۱۳۵۷)، گریه در آب، تهران: نیلوفر.
- عارف قزوینی. (۱۳۸۲)، تصنیف‌های عارف قزوینی، به کوشش ارشد تهماسبی، تهران: موسسه فرهنگی هنری ماهور.
- فرخزاد، فروغ. (۱۳۸۲)، چ اول، دیوان اشعار، تهران: چاو.
- فرخی یزدی. (۱۳۵۷)، دیوان فرخی یزدی، به کوشش حسین مکی، چ هفتم، تهران: بنیاد نشر کتاب.
- مشفق کاظمی، مرتضی، (۱۳۰۵)، تهران مخوف، بی‌نا.
- مشیری، فریدون. (۱۳۶۹)، سه دفتر، تهران: چشمه.
- مشیری، فریدون. (۱۳۷۵)، از خاموشی، چ سوم، تهران: سخن.
- وای. گی، چاک. (۱۳۹۰)، مترجمان: علی پارسائیان و سید محمد اعرابی، جهانگردی در چشم‌اندازی جامع، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- هدایت، صادق. (۱۳۲۰)، سه قطره خون، تهران: سینا.

Herbert, David. (1995), Heritage, Tourism and Society, Mansell.

<http://www.chn.ir>

<http://www.litmapproject.com>

<http://www.mehrnews.com>

<http://www.nytimes.com>

<http://www.pavillondeslettres.com>

<http://www.tripadvisor.com>

<http://www.sfchronicle.com>